

ВПЛИВ МОДЕЛІ ПРАВОВОЇ АРГУМЕНТАЦІЇ Р. ДВОРКІНА НА СУДОВЕ РІШЕННЯ

У статті розкриваються характерні риси моделі правової аргументації, розробленої одним із засновників сучасної конституційно-правової доктрини, американським ученим Рональдом Дворкіном. Подано характеристики моральних основ та принципів судового розсуду, які впливають на правову аргументацію судового рішення.

Ключові слова: правова аргументація, судові рішення, принципи права, судовий розсуд, мораль.

Сучасні тенденції розвитку українського судочинства відображають ситуацію, згідно з якою ключова позиція відведена судовому рішенню. Процес реформування судової системи полягає в тому, що вдосконалення потребують питання не лише правозастосовної практики, але й науково-доктринальний підхід до діяльності суду, зокрема поглибленого осмислення процесу винесення судового рішення. Проте загальновідомим є те, що сьогодні значно послаблюється авторитет органів судочинства саме через те, що рівень обґрунтування судових рішень потребує вдосконалення. Часто згадується про те, що рішення суду є вмотивованим, адже здійснено посилання на значну кількість нормативних актів. Проте питання аргументації полягає не в тому, щоб показати, які норми права застосовувалися, а дослідити, чи було при цьому збережено принцип верховенства права та принцип справедливості як головної мети судочинства. Конституційний Суд України в одному зі своїх рішень зазначив, що верховенство права – це панування права в суспільстві. Верховенство права вимагає від держави його втілення у правотворчю та правозастосовну діяльність, зокрема у закони, які за своїм змістом мають бути проникнуті передусім ідеями соціальної справедливості, свободи, рівності тощо [1].

Таким чином постає питання: у який спосіб забезпечити це верховенство права і справедливість? Вирішити цю проблему можна, звернувшись до праць американського вченого Р. Дворкіна, котрий акцентував увагу на судовій аргументації, яка повинна відображатися в рішенні суду.

Проблема правової аргументації у творчості Р. Дворкіна досліджувалася здебільшого зарубіжними вченими, а саме: К. Крессом [9], С. Кісілевські [14], С. Шапіро [19], Р. Алексі [8], А. Печеніком [20], М. Клаттом [17], Є. В. Афонасіним та А. Б. Дідікінім [18].

Аргументованість судового рішення є прямою вимогою законодавця. Наприклад, ст. 213 Цивільного процесуального кодексу України передбачає, що рішення суду повинно бути законним і обґрунтованим [2]. Ст. 159 Кодексу адміністративного судочинства також вказує на те, що судові рішення повинно бути законним і обґрунтованим [3]. Проте найбільш уточненою щодо потреби в аргументації судового рішення є нова редакція Кримінального процесуального кодексу, де в ст. 370 зазначається, що судові рішення повинно бути законним, обґрунтованим і вмотивованим [4].

Науковий підхід Р. Дворкіна полягає в тому, що фактично судову аргументацію він розглядає через проблему складних справ ("hard cases"), які пов'язані із застосуванням закону, де є зрозумілі обставини справи, але залишаються складними питання правозастосування [16, с. 81].

Зважаючи на сучасні тенденції правозастосовної практики в Україні, саме складні справи розглядаються в суді дуже часто. У цьому контексті постає проблема того, яке право має бути застосованим. Причини неправильного правозастосування можуть розглядатися в контексті двох проблем. Перша з них – це, безумовно, суб'єктивне ставлення судді до справи, коли він вибірково застосовує ту чи іншу правову норму, зважаючи на політичний, особистий, фінансовий інтерес, і нехтує проблемами права. Друга причина полягає у неврегульованості певних питань, і таким чином суддя застосовує ту чи іншу норму неправильно. Проте кожному судді можуть допомогти принципи.

Судова влада у своїй діяльності обмежена не тільки принципами, що закріплені у законах, та самими законами, але й «неписаними принципами», які прямо у законах можуть бути й не закріплені, оскільки відображають основоположні цінності правової системи [5, с. 93]. Цю

особливість помічає й Ж.-Л. Бержель, котрий вважає, що загальні принципи права є положеннями (правилами) об'єктивного права, які можуть втілюватися, а можуть і не втілюватись у текстах, але обов'язково застосовуються у судовій практиці та мають достатньо загальний характер [6].

Варто також зазначити, що принцип відрізняється від норми мірою узагальнення, принципи слугують основою для функціонування норми та пов'язують положення нормативно-правових актів із вимогами правової системи. На думку Р. Дворкіна, принципи не породжують безпосередньо правові наслідки. Принцип визначає мотив (причину), яка надає аргументи щодо певного напрямку ухвалення рішення, але не обов'язково призводить до певного результату [5, с. 93].

Принципи є важливими тому, що виражають справжні цілі, які ставить перед собою система справедливого судочинства.

Професор Каліфорнійського державного університету К. Сандерс наголошує, що правова аргументація є процесом, за яким доводять доцільність існування саме відповідних принципів, що лягли в основу ухвалення того чи іншого рішення [7, с. 168]. Р. Алексі стверджує, що врахування принципів є об'єктивним, а це не має нічого спільного з ірраціональністю [8, с. 433].

Р. Дворкін пропонує використовувати принципи права, які, по-перше, є іншими за норми, встановлені законом; по-друге, судді повинні застосовувати принципи окремо від норм і приписів, закріплених законодавчими актами; по-третє, принципи є частиною права [9, с. 374].

Саме принципи повинні впливати на процес ухвалення рішень судами та бути основою цих рішень.

Судове рішення, яке базуватиметься на принципах, відповідатиме умовам верховенства права, бо цього вимагає Конституція України, де в ст. 8 вказується, що в Україні визнається і діє принцип верховенства права.

Існування цього принципу має прикладний характер саме тому, що норми Конституції України є нормами прямої дії. На цьому наголошував Верховний Суд України, який колись указав на те, що, оскільки Конституція України, як зазначено в її ст. 8, має найвищу юридичну силу, а її норми є нормами прямої дії, суди під час розгляду конкретних справ повинні оцінювати зміст будь-якого закону чи іншого нормативно-правового акта з точки зору його відповідності Конституції і в усіх необхідних випадках застосовувати Конституцію як акт прямої дії [10].

Схему правової аргументації, яку наводить Р. Дворкін, можна побачити під час правозастосування, зокрема в процесі ухвалення судового рішення. Застосовуючи право, потрібно враховувати такі поняття: перше, пов'язане з ідеєю замислу, виражене в конкретному нормативно-правовому акті; друге поняття – це принципи, зафіксовані у правових нормах. Таким чином, здійснюється політичне обґрунтування доктрини про те, що схожі судові справи повинні вирішуватися аналогічним способом. Суддя, керуючись певними правовими традиціями, повинен обрати політичну теорію, яка буде захищати цю традицію розгляду справ. Поняття законодавчого замислу і принципів права надають можливість застосувати цю загальну політичну теорію до суперечливих питань, які виникають під час розгляду складних справ. Із цього приводу влучно зауважив Е. Кейс: така думка Р. Дворкіна є відображенням справжньої волі законодавця [11, с. 359].

Існують такі традиції і в Україні. Зокрема, в цьому контексті варто нагадати про Закон України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини», де у ст. 17 зазначається, що суди застосовують при розгляді справ Конвенцію та практику суду як джерело права [12].

У цьому контексті слід зосередити увагу на особистості суддів, які повинні володіти основами правозастосовної практики Європейського суду з прав людини.

Саме у зв'язку з цим варто також нагадати і про чесноту, якою повинен володіти суддя, а саме – бути моральною особистістю. Відсутність цього критерію ставить під сумнів обов'язковість рішень, які ним ухвалюються. Це пов'язано з тим, що верховенство права, справедливість, рівність, свобода як складові демократичного суспільства не можуть бути відображені у рішенні суду через знівельовані моральні основи самого судді.

Значну увагу доцільно приділяти процесу добору суддів. Вимога щодо етико-юридичних характеристик судді закріплена на законодавчому рівні в Україні. До прикладу, Закон України «Про судоустрій і статус суддів» установлює процес кваліфікаційного іспиту, який також спрямований на те, щоб виявити моральні якості кандидата [13].

Моральні засади судді автоматично можна простежити за характером ним ухваленого рішення.

Правова аргументація Р. Дворкіна базується на тому, що все повинне починатися з морального первня. Дослідник зазначає, що право вимагає від судді ухвалювати рішення, зіперті на мораль [14].

Р. Дворкін виступав проти багатьох позитивістських ідей. Значної критики зазнало саме питання розмежування права і моралі. З позицій вченого, саме право і мораль є невід'ємні речі.

У вітчизняній правовій системі є багато законодавчих актів, де згадується про необхідність акцентування на питаннях моралі. Проте, на жаль, у зв'язку з абстрактністю та відсутністю механізму притягнення до відповідальності особи, котра застосовує право, це часто ігнорується.

Важливість моральних основ на момент ухвалення рішення, що описано Р. Дворкіном, має значення для розвитку механізмів і способів усунення чи заповнення прогалин у вітчизняному законодавстві. Ключову роль у цьому випадку відіграє діяльність судді як особи, котра, створюючи прецедент, фактично стає законодавцем у питанні правотворчості. Але така правотворчість повинна відповідати моральним засадам.

Польський дослідник В. Садурський вказує на те, що суд як орган, який захищає права і свободи людини, повинен дотримуватися правил аргументації. Вони полягають фактично в тому, що: 1) захист прав, перш за все, потребує моральних аргументів; 2) судді, порівняно з політичними діячами, котрі задіяні в юридичних процесах, повинні бути компетентними щодо моральних аргументів [15, с. 26].

Надмірна врегульованість також має свої недоліки, і не завжди приписи законодавця є виразником ідеалу верховенства права, справедливості та свободи. Розуміючи цю проблему, законодавець розробив нормативний матеріал для застосування судового розсуду.

Вагому частину своїх досліджень Р. Дворкін присвятив судовому розсуду. І в цьому контексті він знову сперечається з прихильниками позиції щодо необхідності присутності у діяльності судді такого важливого елемента. Його існування можливе, проте воно повинно мати чітко визначені законні рамки.

Можна погодитися з ученим у тому, що окреслення меж розсуду унеможливить ухва-

лення необґрунтованого та незаконного рішення.

Вплив моделі Р. Дворкіна на процес винесення судами рішення є дуже актуальним у сучасних умовах здійснення судочинства в Україні, виходячи з нижчезазначених причин.

1. Застосування принципів у праві є необхідним для суддів, що розглядають конкретні справи. Навіть тоді, коли існує чітка норма, передбачена нормативно-правовими актами, її слід застосовувати з урахуванням дотримання принципів і стандартів справедливого судочинства. У цьому випадку мова йде про верховенство права, свободу, мораль, рівність тощо.
2. Позиція Р. Дворкіна щодо сутності принципів права полягає в тому, що саме вони повинні відображати справжню волю законодавця. У цій ситуації важливо зазначити, що, коли законодавець не повністю описав дії в тій чи іншій справі, принципи права (як закріплені, так і не закріплені в нормативно-правових актах) повинні вирішити це питання.
3. Рішення суду – це відбиття моральних основ самого судді. Р. Дворкін – прихильник того, що фактично право і мораль є одним цілим. Тому коли ми говоримо про діяльність судді, яка заснована на моралі, то розуміємо, що вона відповідатиме вищезазначеним умовам і буде правовою.
4. Судовий розсуд – необхідна ознака під час ухвалення рішення у справі. Проте, на думку Р. Дворкіна, вона повинна мати законно обмежені рамки. Враховуючи значний суддівський активізм у процесі розгляду справ, варто уникати свавілля під час ухвалення рішень судами. Адже поле для розсуду – це не всюдозволеність на момент ухвалення рішення, а цілеспрямований процес досягнення правового результату на основі принципу верховенства права.

Список літератури

1. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Верховного Суду України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень статті 69 Кримінального кодексу України (справа про призначення судом більш м'якого покарання) № 15-рп/2004 від 02.11.2004 // Офіційний вісник України від 26.11.2004. – 2004. – № 45. – С. 41.
2. Цивільний процесуальний кодекс України від 18.03.2004 // Офіційний вісник України від 07.05.2004. – 2004. – № 16. – С. 11.
3. Кодекс адміністративного судочинства України від 06.07.2005 // Офіційний вісник України від 26.08.2005. – 2005. – № 32. – С. 11.
4. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 // Офіційний вісник України від 25.05.2012. – 2012. – № 37. – С. 11.
5. Шевчук С. В. Загальнотеоретичні проблеми нормативності актів судової влади : дис. доктора наук : 12.00.01 / Станіслав Володимирович Шевчук. – Х., 2009. – 433 с.
6. Бергель Ж.-Л. Общая теория права / Ж.-Л. Бергель. – М. : 2000. – 576 с.
7. Saunders Kurt M. Law as Rhetoric, Rhetoric as Argument / M. Kurt Saunders // Journal of the Association of Legal Writing Directors : published Duquesne University – Law School, 2006. – Vol. 3. – P. 164–176.

8. Manero J. R. Rules and Principles [Електронний ресурс] / Juan Ruiz Manero. – Режим доступу: <http://ivr-enc.info/index.php?title=Rules and Principles>. – Назва з екрана.
9. Kress K. Kenneth. Legal Reasoning and Coherence Theories: Dworkin's Rights Thesis, Retroactivity, and the Linear Order of Decisions 72 Cal. L. Rev. 369 (1984) [Електронний ресурс] / Kenneth Kress. – Режим доступу: <http://scholarship.law.berkeley.edu/californialawreview/vol72/iss3/3>. – Назва з екрана.
10. Постанова Пленуму Верховного Суду України «Про застосування Конституції України при здійсненні правосуддя» від 01.11.1996 [Електронний ресурс] : сайт. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v0009700-96>. – Назва з екрана.
11. Keyes E. Judicial strategy and Legal Reason / E. Keyes. – Indiana Law Review. – 2011. – P. 357-393.
12. Закон України «Про виконання рішень і застосування практики Європейського суду з прав людини» від 23.02.2006 // Офіційний вісник України від 05.04.2006. – 2006. – № 12. – С. 16.
13. Закон України «Про судоустрій і статус суддів» від 07.07.2010 [Електронний ресурс] // Офіційний вісник України від 30.07.2010: сайт. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/3018-14>. – Назва з екрана.
14. Kisilevski S. Dworkin's challenge [Електронний ресурс] / Sari Kisilevski. – Режим доступу: <http://www.trinitinture.com/documents/kisilevsky.pdf>. – Назва з екрана.
15. Sadurski W. Rights and Moral reasoning: An unstated assumption – A comment on Jeremy Waldron's "Judges as moral reasoners" / Wojciech Sadurski –The Author. : Oxford University Press and New York University School of Law, 2009. – P. 25–46.
16. Dworkin R. Taking rights seriously / R. Dworkin. – Harvard University Press, 1978. – 371 p.
17. Klatt M. Taking Rights Less Seriously. A Structural Analysis of Judicial Discretion / Matthias Klatt // Ratio Juris. – 2007. – Vol. 20 (4). – P. 506–529.
18. Афонасин Е. В. Философия права : учеб. пособие / Е. В. Афонасин, А. Б. Дидикин. – Новосибирск : Новосиб. гос. ун-т., 2006. – 92 с.
19. Shapiro S. J. The Hart-Dworkin Debate: a short guide for the perplexed / Scott J. Shapiro // Public Law and Legal Theory Working Paper Series, Working Paper. – № 77. – March. – 2007.
20. Peczenik A. Kinds of Theory of Legal Argumentation [Електронний ресурс] / Aleksander Peczenik // Режим доступу: <http://peczenik.ivr2003.net/documents/draft2005.pdf>. – Назва з екрана.

V. Kistianyuk

INFLUENCE OF RONALD DWORKIN'S MODEL OF LEGAL REASONING FOR A JUDGMENT

The article describes characteristics of a model of legal reasoning, developed by Ronald Dworkin who is one of the founders of modern constitutional law doctrine. Given characteristic of moral bases, principles and judicial discretion which influence on the legal argumentation of judgment.

Keywords: legal reasoning, judgment, principles of law, judicial discretion, morality.

Матеріал надійшов 15.02.2013

УДК 340.134 (477)

Матвеева Ю. І.

НЕВИКОНАННЯ СУДОВИХ РІШЕНЬ В УКРАЇНІ ЯК ПОРУШЕННЯ ПРИНЦИПУ ПРАВОВОЇ ВИЗНАЧЕНОСТІ

У статті порушується проблема невиконання судових рішень в Україні, що в аспекті ст. 6 Європейської конвенції про захист прав людини та основоположних свобод вважається порушенням права особи на справедливий суд. Крім того, доводиться, що невиконання судових рішень вважається порушенням принципу правової визначеності.

Ключові слова: принцип правової визначеності, визначеність закону, невиконання судових рішень.

Виконання судового рішення є кінцевою стадією судового захисту, таким чином, реалізація

цієї стадії є важливим елементом забезпечення права особи на справедливий суд. Це право,